

HIS ARTIBUS

Autor, jeho prostředí a umělecké dílo.
K možnostem umělecké biografie v současnosti

II. Bienále Centra pro studium raného novověku Seminář dějin umění, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita Online na Zoom 27.–28. května 2021

Anotace

I. Umělcova ruka a dobová mysl

Katarína Beňová

Problematika tzv. putujúcich umelcov v Rakúsku a Uhorsku na prelome 18. a 19. storočia

Umenie okolo roku 1800 býva spájané s obdobím osvietenstva a prinieslo nové výzvy aj pre prostredie strednej Európy. Typickým prejavom vo výtvarnom umení sa stala adaptácia rôznych aspektov a fenoménov nového trendu klasicizmu a postupne i romantizmu, pričom nadálej pretrvávali tradičnejsie formy vizuálnej reprezentácie vychádzajúce zo silnej lokálnej tradície baroka a rokoka. Typickým aspektom postupnej akceptácie tohto nového smerovania bolo pôsobenie putujúcich umelcov (tzv. Wanderküsnler) v našom regióne. Patria sem napríklad nemecký maliar Achatius Gottlieb Rähmel (1732–1811), ktorý bol aktívny vo Viedni a v Bratislave, alebo Johann Donat (1744–1830) činný vo Viedni a v Pešti, prípadne dánsky maliar Ján Jakub Stunder (1758–1811), ako i viacero dnes viac-menej zabudnutých autorov vtedajšej umeleckej scény. Spájal ich často podobný osud, boli to osobnosti prepájajúce výtvarne prostredie strednej Európy predovšetkým s nemecky hovoriacim kultúrnym priestorom.

V sledovanom období sa menilo postavenie umelcov, zvyšoval sa význam maliarov a sochárov školených na výtvarných akadémiah, ako aj nároky a vkus klientov. Zároveň aspektami, ktoré ovplyvnili intenzitu pôsobenia putujúcich umelcov boli ich osobné kontakty, príslušnosť k sociálne vrstve slobodomurárov, ako aj konfesijná otázka. Uchopenie tejto témy so sebou prináša otázky metodologického prístupu, kde je možné sa oprieť nielen o geografiu umenia alebo prípadne mikrohistóriu, ale zároveň rozvinúť diskusiu aj v širšom kontexte napríklad sociológie umenia apod.

Žaneta Marvanová

Sakrální architektura v letech 1781–1849 na Moravě a v rakouském Slezsku. Autonomie osobnosti umělce a jeho specifické postavení

Příspěvek představí specifické postavení architekta v kontextu dalších aktérů, kteří se podíleli na vzniku sakrální architektury tří křesťanských konfesí sklonku 18. století a první poloviny 19. století na Moravě a v rakouském Slezsku. Cílem je přiblížit soudobé postavení a možnosti umělců ve specifickém sociálně-kulturním rámci, jež významným podílem definovaly výsledné umělecké dílo. Vybudování moderního úřednického aparátu, oslabení vlivu lokální šlechty, důraz na svrchovanou kontrolu panovníka, nastolení nového vztahu mezi státem a církví a v neposlední řadě politika náboženské tolerance totiž směřovaly k jednotě a utilitárnosti formy nejen

v rámci jedné stavby, ale obecně v celé stavební produkci v monarchii. Vznik kostelů a modliteben, ale také jejich mobiliáře a výslednou podobu vůbec pak do značné míry určovali duchovní, zástupci farností a sborů, lokální vrchnost nebo fondy a spolky, vyrovnávající se přitom s lokální uměleckou tradicí a specifickou náboženskou situací. V kontextu josefinského státního klasicismu se umělec musel vyrovnávat s výrazným podílem různých aktérů a s oficiálními státními požadavky či omezeními. Stavební kultura v prostředí Moravy a rakouského Slezska na přelomu 18. a 19. století v tomto smyslu problematizuje autonomii osobnosti umělce či jeho osobní styl (jakkoliv jeho role není a nemůže být zanedbatelná) a nachází jeho uplatnění a charakter spíše v osobitých lokálních vazbách a dobové podmíněnosti.

Tomáš Valeš & Jan Galeta

Od biografického slovníku k biografické metodě? Poznámky k dějepisu umění na Moravě

Navrhovaný diskusní příspěvek se chce zaměřit na téma, jež v dílčích úvahách obou autorů vyvolává neustávající řadu otázek. Je možné alespoň zčásti odkrýt kořeny dodnes nekončící obliby biografického přístupu v českém a moravském dějepisu umění (kterou ostatně dokládá několik uměleckohistorických biografií z poslední doby)? A pokud se budeme ptát, kým a jakým způsobem byl konstituován „kánon“ hlavních uměleckých osobností vytvářejících páteř vyprávění příběhu dějin umění v našem prostoru, dobereme se skutečně odpovědi? Jako výchozí bod našich úvah přitom poslouží vyhodnocení role biografických modelů od pozdního baroka (např. Jan Petr Cerroni, Ondřej Schweigl) po 19. století (Ernst Hawlik, August Prokop). Skrze poznání jejich mechanismů lze zhodnotit jejich dopad na současné metodologické přístupy a nahlédnout, zdali nás stále ovlivňují, či nikoliv.

Katarína Kolbiarz Chmelinová

Medzi znalectvom a fikciou. Na okraj slovenských monografií umelcov 17. a 18. storočia po roku 2000

V slovenskej umenovednej spisbe po roku 2000 sú monografie umelcov tvoriaci v 17. a 18. storočí ojedinelé. Príspevok je sondou do problematiky zameranou na aktuálne slovensko-jazyčné predstavenia tvorcov trvale či dočasne usadených na území dnešného Slovenska. Prostredníctvom analýzy monografických publikácií (Barbara Balážová, Katarína Beňová, Katarína Chmelinová, Jozef Medvecký, Mária Pótzl-Malíková) sleduje ich charakter medzi znalectvom a fikciou. Kladie si otázky o akcentoch týchto biografických výkladov, o ich pozícii vo vzťahu k umenovednej spisbe Slovenska ako takej, ako i k relevantným zahraničným biografiám umelcov s tvorbou zaznamenanou na Slovensku. Zároveň je snahou o teritoriálne zakorenenu úvahu o dôvodoch nízkeho záujmu historikov umenia o práce typu „autor a jeho dielo“ v čase „smrti autora“. A napokon i zamyslením sa o možnosti a funkčnosti aplikácie konceptu umelcovej monografie na špecifiká slovenského/stredoeurópskeho terénu.

II. Umělcův mýtus a skutečnost

Radka Heisslerová

Mýty, legendy a kuriozity v životopisech pražských barokních malířů

Životopisy řady barokních umělců dodnes vyplňují nejrůznější příběhy, které častým opakováním získaly na důvěryhodnosti. Jak k takovým tradovaným legendám a obecně k žánru biografie přistupuje archivář? Mohou být skutečné události ještě o něco barvitější než podobné zkazky? Příspěvek se zaměří na konkrétní pasáže ze životů slavných i méně známých pražských barokních malířů, na jejichž příkladu naznačí možné odpovědi na uvedené otázky.

Klára Zářecká

Elogia jako pramen poznání života a díla jezuitských umělců

Odborný zájem českých historiků a historiků umění (např. Kateřina Bobková-Valentová, Petra Oulíková) vedl v posledních desetiletích k zásadnímu prohloubení poznání raně novověkých písemných pramenů Tovaryšstva

Ježíšova, což „umožnilo oživit mnohé, co by zůstalo mrtvé“. K pramenům historiografické povahy, jejichž obsah může významně přispět k osvětlení života a díla jezuitských umělců, patří elogia členů řádu. Vznikala uvnitř řádového prostředí za účelem připomenutí a zdůraznění ctností a zásluh zesnulých řeholníků s důrazem na regule a specifika řádového života. Obsahuje základní informace životopisného charakteru a v případě umělců zmínky o jejich umělecké tvorbě.

Příspěvek se zaměří na revizi dosavadního biografického poznání umělců z řad členů Tovaryšstva Ježíšova v období 17. a 18. století (např. Václav Ryneš, Josef Špatný). Na základě kritického zhodnocení daného typu pramene realizovaného s podporou dalších řádových pramenů a výsledků dosavadního výzkumu budou na příkladu konkrétních elogii jezuitských umělců pracujících a pobývajících v řádové kolejí v Hradci Králové (např. Ch. Reiffel, F. Rosinus, V. Fast) prezentovány možnosti jejich využití k představení osobnosti umělce v kontextu každodenního řádového života a jeho role tvůrce v diskurzu vzniku uměleckého díla spojeného s prezentací jezuitského řádu.

Zdeněk Kazlepka

Johann Caspar Füssli a jeho životopis Jana Kupeckého (1758)

Johann Caspar Füssli (1706–1782) sestavil malířův životopis vydaný v roce 1758 (Leben Georg Philipp Rugendas. Und Johannes Kupezki) zcela v tradici Vasariho Životů nejvýznačnějších malířů, sochařů a architektů. Od Füssliho jej přejímali další, včetně historika umění a významného znalce Eduarda A. Safarika (1928–2015). Již klasická studie Ernsta Krise a Otto Kurze Legenda o umělci a nové poznatky z oblasti společenských věd (sociologie, psychologie) nás však vedou k tomu, abychom závěry vyplývající z Füssliho „vyprávění“ přehodnotili a z jiného úhlu se pokusili zhodnotit jak život, tak i dílo Jana Kupeckého (1666–1740).

Alena Volrábová

Realita nebo mystifikace? Jak lze vnímat dílo Václava Hollara

Václav Hollar (1607–1677) náleží mezi umělce, jejichž dílo a život byly navzájem úzce provázané. Jako grafik a kreslíř zaznamenával krajinu, město – městskou architekturu – a lidí, které potkával, s takovou přesvědčivostí, že například jeho Velký pohled na Londýn se stal po létech podkladem pro rekonstrukci města zničeného požárem. A naopak, podle mnohých jeho krajinářských výjevů badatelé z části rekonstruovali jeho pestré životní osudy. Byly však jeho výjevy opravdu tak přesné? Byly kreslené podle skutečnosti, byly správně datované? Při bližším pohledu na mnohé jeho práce se ukazuje, že i když máme před sebou většinou přesvědčivě působící věrná zobrazení, je v nich také skryta umělecká licence, jindy nelze spoléhat na přesnou dataci, ačkoliv je vepsána samotným umělcem. Pokusíme se porozumět, proč tomu tak bylo, jak Hollar své práce pravděpodobně koncipoval, jak pojímal jejich sdělnost a co z toho pro nás dnes vyplývá.

III. Od umělcova života k jeho tvorbě

Olga Kotková

Malíř Augustus Cordus: od života k dílu

Augustus Cordus (kolem 1520/1524–1584) patřil k polozapomenutým malířům, o nichž lexikální literatura 20. a počátku 21. století přináší sotva pár řádků. V předcházejícím věku se však Cordus těšil značné pozornosti především v topograficky orientovaných publikacích, jež mapovaly uměleckou produkci Loketska. Zájem vzbudil zejména díky několika biografickým zprávám, které zaznamenaly jeho pozoruhodný životní osud. Ten byl podmíněn i původem malíře – pocházel z prominentní německé rodiny, jeho otec byl významný přírodovědec, lékař a básník; skvělou kariéru budoval i jeho starší bratr Valerius, zatímco Augustovi se profesně příliš nedařilo. Od biografie malíře se recentní uměnověda dostala k poznání Cordova malířského díla. Ukazuje se, že tvorba Augusta, zprvu spjatá s Drážďanami a následně s regionem severozápadních Čech, je v mnohých ohledech zajímavější než líčení epizod z jeho života. K nejvýznamnější zakázce Cordova života – oltářnímu nástavci pro loketský farní kostel – se v opise zachovala smlouva, kterou s malířem roku 1577 uzavřela městská rada. Tento ojedinělý dokument vydává svědectví o specifických podmínkách vzniku archy a rozkrývá složité dobové okolnosti, jež k vytvoření díla vedly.

Petr Tomášek

Monografie³: Strasti i radostí spojené s přípravou první monografie umělecké rodiny Charlemontů

V souvislosti s výstavou „Fenomén Charlemont / Eduard, Hugo a Theodor“, která se uskutečnila v roce 2018 v Oblastní galerii Liberec (s reprízou v Jihomoravském muzeu ve Znojmě v roce 2019), odstartovala příprava publikace (monografie), poprvé přiblížující život a dílo několika uměleckých osobností z rodiny Charlemontů, tvořících v 19. a na počátku 20. století mezi Moravou a Vídni, a stojících dlouho stranou pozornosti nejen českého, ale i rakouského dějepisu umění. Kolem rodiny donedávna panovaly velké nejasnosti, a to včetně základních biografických údajů. Letos vydaná publikace si klade za cíl nejen uvést na pravou míru některé donedávna rozšířené mýty o původu rodu, ale i přiblížit tvorbu jednotlivých rodinných příslušníků dnešnímu čtenáři a divákovi, v čemž podle mého názoru spočívá základní (a stále aktuální) úloha zvoleného žánru monografie.

Consuelo Lollobrigida

Maria Luigia Raggi a Plautilla Bricci

Jak můžeme nalézt ženy-umělkyně v renesanci a baroku? Pokud bychom výzkum založili pouze na „mužské literatuře“, jakou jsou díla Vasariho, Belloriho nebo Passeriho, skrytý svět žen bychom v dějinách umění a architektury neobjevili. V posledních padesáti letech se však díky průkopnickým studiím Lindy Nochlin a americké školy nebývale rozšířila historie žen v umění a vědci tak získali nové nástroje, přístupy a metody.

Z pohledu autorky dvou biografií/monografií o dvou umělkyních raného novověku, Marii Luigii Raggi a Plautille Bricci, je – a vždy byla – jednou z mých hlavních priorit tvorba katalogů spojená s paralelní rekonstrukcí jejich životů, a to za použití literárních pramenů, básní, románů, esejů, spisů apod. Zejména když jsem se rozhodla věnovat nejdříve Marii Luigii, a poté i Plautille, existovalo o jejich životech a dilech jen velmi málo informací. Musela jsem proto prozkoumat mnoho různých zdrojů, abych nakonec našla a rekonstruovala všechny pomyslné tesserae této fascinující, i když složité mozaiky. Cílem příspěvku je využít příběhy těchto dvou žen jako případové studie k metodologii, jež by se mohla protnout s metodami jiných badatelů.

Vladimír Maňas

K roli hudebníka ve společnosti přelomu 16. a 17. století. Případ Nicolause Zangia

Nicolaus Zangius byl jako skladatel poměrně produktivní v žánru německých světských písni, ale z latinských liturgických skladeb vydal jen jednu sbírku šestihlasých motet. To je však primárně novodobá perspektiva: nahlížet na hudebníky starších epoch skrze jejich díla, podobně jako tištěné sbírky jsou chápány jako primární artefakty a doklady uměleckého mecenátu, ačkoli mají spíše charakter echa. Hudba jako dar figuruje už ve své primární podobě zvukové realizace: nemusí jít nutně ani o kompozici, ale například o improvizovanou produkci. Zangiův případ příhodně dokládá, že vztah mezi hudebníkem a patronem mohl kromě dvou zmíněných situací zahrnovat i zprostředkování hudebníků a realizaci patronem požadované hudební produkce.

Zangiovy osudy svědčí o jeho všeestrannosti a jeho doložená i předpokládaná přítomnost na různých důležitých slavnostech po celé střední Evropě má téměř cimrmanovské rozměry. V příspěvku se pokusím nastinit také Zangiovy dobové společenské kontakty, od panovníků přes významné aristokraty až k městským radám či konkrétním měšťanům. Když zastával funkci kapelníka hlavního městského kostela v Gdaňsku (1599 až 1607), Zangius mimo jiné cestoval do Drážďan, Prahy (zde se stal externím císařským služebníkem), Augsburgu, Kolína. Zároveň se v letech 1604 a 1606 pohyboval mezi Vídni a Moravou ve službách Karla z Lichtenštejna, který tehdy vykonával funkci moravského zemského hejtmana, a zřejmě proto se Zangiovou pomocí vytvořil vlastní instrumentální soubor, dobovým jazykem muziku.